

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

MODAL-KIRITMALAR VA BAHOLASH: TWO-LANGUAGE (ENGLISH–UZBEK) PRAGMATIK YONDASHUV

Choriyeva Mahliyo

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: f.f.f.d., (PhD) Qabulova Sayyora

ANNOTATSIYA Mazkur tadqiqot English va Uzbek nutqida modal-kiritmalar (so‘zlovchining munosabati, ishonch darajasi, hissiy reaksiya yoki baho signalini gapga “qo‘shimcha qatlam” sifatida kiritadigan birliklar) qanday ishlashini pragmatik nuqtayi nazardan taqqoslaydi. Asosiy e‘tibor baholash mexanizmlariga qaratiladi: fikrning kuchayishi yoki yumshashi, mas‘uliyatni taqsimlash (menimcha / I think), e‘tiroz va murosani belgilash (to‘g‘risi / frankly), hamda tinglovchiga yo‘naltirilgan “muloyim boshqaruv” (balki / maybe). Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Uzbekda modal-kiritmalar ko‘pincha ijtimoiy-odobiy me‘yorlar bilan bog‘liq ehtiyotkorlikni hamda emosional bahoni ixcham shaklda beradi; Englishta esa stance markerlar bilan birga “muloqot strategiyasi”ni boshqaruvchi formulalar (you know, I mean, actually) baho va munosabatni bosqichma-bosqich sozlaydi. Natijalar ikki tilda tarjima va til o‘qitish amaliyotida modal-kiritmalarni “baholash kalitlari” sifatida ko‘rish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: modal-kiritma, baholash, stance, hedging, intensifikatsiya, pragmatika, muloyimlik strategiyasi, qiyosiy tahlil, English–Uzbek.

KIRISH

Baholash nutqning “ko‘rinmas motor”laridan biridir: so‘zlovchi nafaqat voqeani bildiradi, balki unga munosabat ham qo‘shadi—ishonadi, shubhalanadi, afsuslanadi, ma‘qullaydi, tanqid qiladi, ehtiyotkorlik bilan taklif qiladi. Shu nuqtada modal-kiritmalar paydo bo‘ladi: ular gap mazmunini o‘zgartirmasdan turib, gapning qanday talqin qilinishini boshqaradi. Masalan, Uzbekdagi “balki” taxminni yumshatadi, “albatta” qat‘iylik beradi, “to‘g‘risi” esa pozitsiyani ochiqroq qiladi; Englishta “maybe/perhaps” ehtiyotkorlikni kuchaytiradi, “certainly/definitely” keskinlikni oshiradi, “frankly” baholashning bevositaligini bildiradi. Shunday bo‘lsa-da, ikki til pragmatik tizimida bu birliklar bir xil “og‘irlik”da emas: ba‘zan bir tildagi bitta modal-kiritma ikkinchi tilda butun ibora, intonatsiya yoki kontekst orqali beriladi. Tadqiqotning maqsadi — modal-kiritmalar orqali baholash qanday qurilishini va bu qurilishda qaysi pragmatik omillar (muloyimlik, masofa, ishonchlilik, hissiy rang) hal qiluvchi bo‘lishini aniqlash.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

METODOLOGIYA

Ishda qiyosiy-pragmatik yondashuv tanlandi. Material sifatida kundalik muloqotga yaqin dialoglar, ommabop publitsistik uslubdagi gaplar va akademik munozara ohangidagi jumlar tipidagi misollar jamlandi; ular ikki tilda ham uchraydigan “baholash vaziyati”ni aks ettirishi shart qilindi (masalan: taklif berish, rad etish, tanqid, ma’qullash, o’z fikriga mas’uliyatni belgilash). Tahlil uch bosqichda olib borildi.

Birinchi bosqichda modal-kiritmalar funksional guruhlarga ajratildi:

1. Epistemik signal (ishonch/shubha): balki, ehtimol, shubhasiz; maybe, probably, certainly.
2. Deontik-irodaviy signal (zarurat/ruhsat): kerak, lozim, mumkin; should, must, can.
3. Emosional baho (affektiv reaksiya): afsuski, xayriyat; unfortunately, luckily.
4. Muallif pozitsiyasi (mas’uliyat va masofa): meningcha, nazarimda; I think, in my view.
5. “Bevositalik kalitlari” (ochiqlik darajasi): to’g’risi, rostini aytsam; frankly, honestly.

Ikkinchi bosqichda har bir birlikning pragmatik effekti tekshirildi: gapni yumshatadimi yoki kuchaytiradimi, yuz saqlash (face-saving)ga xizmat qiladimi, tinglovchiga bosimni oshiradimi yoki kamaytiradimi, bahoni “shaxsiy fikr”ga aylantiradimi yoki “umumiy haqiqat”ga o’xshatadimi.

Uchinchi bosqichda ikki til o’rtasidagi mosliklar xaritasi tuzildi: to’g’ridan-to’g’ri ekvivalent, qisman moslik (intonatsiya/so’z tartibi orqali to’ldiriladigan), va ekvivalent talab qilmaydigan holatlar (bir tilda majburiy, ikkinchisida ortiqcha ko’rinadigan).

Natijalar. Birinchi topilma shundan iboratki, Uzbekda modal-kiritmalar ko’pincha ixcham va “bir so’zli” bo’lib, ijtimoiy muvozanatni ushlab turish uchun tez-tez ishlatiladi. Masalan, taklif berishda:

– Uzbek: “Balki ertaga uchrasharmiz?”

Bu yerda “balki” taklifni buyruqqa aylantirmaydi, suhbatdoshga “rad etish yo’li”ni ochiq qoldiradi.

– English: “Maybe we could meet tomorrow?”

Englishta “maybe” ko’pincha “could” bilan juftlashib, ehtiyotkorlikni ikki qavat qiladi: bir tomondan taxmin, ikkinchi tomondan imkoniyat modaliteti.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

Ikkinchi topilma: Englishda baholashni mayda sozlash uchun muloqot-yo'naltiruvchi formulalar ko'proq qatnashadi va ular ba'zan "baho"ni bevosita aytmasdan turib, "baho berishga tayyorgarlik" vazifasini bajaradi.

– English: "I mean, it's actually not that simple."

Bu yerda "I mean" qayta yo'naltiradi, "actually" esa kutilgan tasavvurga "tuzatish" beradi.

– Uzbekda o'xshash vaziyat ko'pincha intonatsiya, pauza yoki qisqa kiritma bilan keladi: "To'g'risi, bu unchalik ham oson emas." Bu yerda "to'g'risi" baholashning ochiqligini bildiradi, "actually"ga o'xshash "tuzatish" esa ko'proq umumiy kontekst bilan ta'minlanadi.

Uchinchi topilma: "Mas'uliyatni belgilash" (ya'ni bahoni kim aytayotgani va u qanchalik shaxsiy ekanini ko'rsatish) ikki tilda ham markaziy strategiya, ammo ifoda yo'llari farqlanadi.

– Uzbek: "Menimcha, bu yechim yaxshiroq."

So'zlovchi bahoni "men"ga bog'lab, keskinlikni kamaytiradi.

– English: "I think this solution is better."

Bu ham shaxsiylashtiradi, lekin inglizcha nutqda bunday formula juda tez-tez ishlatilgani sababli ba'zan odatiy "yumshatgich"ga aylanib ketadi; natijada kuchli baho berish uchun qo'shimcha kuchaytirgichlar (really, definitely) qo'shilishi mumkin.

To'rtinchi topilma: Emosional baho (afsuslanish, quvonch, yengillik) Uzbekda ko'pincha gap boshida chiqib keladi va keyingi mazmunni "bo'yab" qo'yadi; Englishda esa joylashuv nisbatan erkin, lekin yozma uslubda vergul bilan ajratish odatiy.

– Uzbek: "Xayriyat, hammasi vaqtida tugadi."

– English: "Luckily, everything finished on time."

Beshinchi topilma: Ba'zi hollarda "to'g'ridan-to'g'ri tarjima" pragmatik xatoga olib keladi. Masalan, Englishdagi "honestly"ni har doim "rostini aytsam" qilish rasmiy kontekstda ortiqcha "keskin ochiqlik" ohangini berishi mumkin; aksincha, Uzbekdagi "albatta"ni har doim "certainly" deb berish inglizcha muloqotda ba'zan haddan ziyod qat'iy tuyulishi ehtimoli bor. Demak, moslik faqat lug'aviy emas, "muloyimlik darajasi" bilan ham o'lchanadi.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

MUHOKAMA. Natijalar modal-kiritmalarni oddiy “qo‘shimcha so‘z” deb emas, balki baholashning boshqaruv mexanizmi deb qarash kerakligini ko‘rsatadi. Ular uchta pragmatik rolni muntazam bajaradi.

Birinchi rol — riskni kamaytirish: shubha bildiruvchi yoki masofalovchi kiritmalar (balki, menimcha; maybe, I think) fikrni “muzokara qilinadigan” holatga keltiradi. Bu, ayniqsa, tanqid yoki rad etishda muhim: “Menimcha, bu joyini qayta ko‘rib chiqsa bo‘ladi” degan gap “Bu noto‘g‘ri”dan ko‘ra hamkorlik ruhini ko‘proq saqlaydi.

Ikkinchi rol — kuchaytirish: qat‘iylik yoki urg‘u beruvchi birliklar (albatta; definitely) bahoni “yakuniy”roq qiladi. Biroq kuchaytirishning ijtimoiy narxi bor: u bosimni oshirishi mumkin. Shuning uchun ikki tilda ham kuchaytirgichlar ko‘pincha vaziyatga bog‘langan: rasmiy nutqda yumshatish ko‘proq, buyruq/talabda kuchaytirish ko‘proq.

Uchinchi rol — izoh va “kadr” o‘rnatish: “to‘g‘risi/frankly”, “xullas/in short”, “aslida/actually” kabi vositalar baholashning kontekstini belgilaydi: so‘zlovchi nima uchun bunday deyayotganini, qaysi nuqtadan turib baho berayotganini sezdiradi. Aynan shu rol ikki tilli muloqotda ko‘p chalg‘itadi, chunki bir tilda oddiy ko‘rinadigan signal ikkinchisida “keskin ohang” yoki “kinoya”ni eslatib qo‘yishi mumkin.

XULOSA. Tadqiqot English–Uzbek qiyosida modal-kiritmalar baholashni uch yo‘l bilan boshqarishini asoslab berdi: yumshatish (hedging), kuchaytirish (intensifikatsiya) va pozitsiyani belgilash (stance). Uzbekda baholash signallari ko‘pincha ixcham modal so‘zlar orqali tez beriladi; Englishta esa baho ko‘pincha bir nechta pragmatik “sozlagich”lar kombinatsiyasi orqali nozik moslanadi. Amaliy jihatdan, tarjima va til o‘qitishda modal-kiritmalarni alohida “pragmatik xarita” bilan o‘rgatish foydali: qaysi birlik qachon muloyimlikni oshiradi, qachon esa ortiqcha qat‘iylik beradi. Shuningdek, ekvivalent tanlashda lug‘at mosligi yetarli emas; vaziyat (rasmiy/norasmiy), munosabat (teng/katta-kichik), hamda nutq maqsadi (taklif/tanqid/ishontirish) majburiy hisobga olinishi kerak.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYASI

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. Ziyozoda, Z. "Mehmon va mehmondorchilik haqida maqollar" (tematik to'plam).
2. Yuldasheva O.R. "Maqollardagi milliy realiya va lingvistik kodlar..." (mehmondorchilik paremiyalari sharhi, 2024).
3. Knowles, E. *Little Oxford Dictionary of Proverbs* (HOSPITALITY, guest/guests indekslari).
4. Bahromovna, Y. S. (2022). Etymological And Semantic Analysis Of Clothing Names In Different Systemic Languages. *Web Of Scientist: International Scientific Research*, 83-88.
5. Bahromovna, Y. S. (2021). Thematic Division of Clothing Names in English and Uzbek. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, 1(2), 61-62.